कल्कैर्गुडचौद्रयुतैः स तैलै-
र्युतं सुखोष्णं तु पिचुप्रमाणैः।
गुडोत्थलं द्विप्रहृतान्तु मात्रां
स्नेहस्य युक्त्या मधुसैन्धवादि॥
प्रक्षिप्य वस्तौ मथितं खलेन
सुबद्धसुच्छाद्य च निर्व्यलीकम्।
अङ्गुष्ठमध्येन मुखं पिधाय
नेत्राग्रसंस्थामपनीयवर्त्तिम्॥
तेनाक्तगात्रं कृतमत्र विट्कं
नातिक्षुधार्त्तं शयने मनुष्यम्।
समेऽथ वेधन्नतशैरसेवा
नाकुञ्चिते खाक्षरयोपपन्ने॥
सव्येन पार्श्वेन सुखं शयानं
कृतर्त्युदेहं खमुजोपधानम्।
निकुञ्चयन्वितरमस्य सक्थि
वामं प्रसार्य्य प्रणयेत्ततस्तम्॥
स्निग्धे गुदे नेत्रचतुर्थभागं
स्निग्धं शनैर्दृढमुपद्रवशम्।
अकम्पनावेपनलाघवादीन्
पाण्योर्गुणांश्चापि विदर्शयन् हि॥
प्रपीड्य चैकग्रहणेन दत्तं
नेत्रं शनैरेव ततोऽवकर्षेत्।
तिर्य्यक्प्रणीते तु न याति धारा
गुदव्रणः स्यादचरिते च नेत्रे॥
दत्तः शनैर्गाढ्यमेति वस्तिः
कष्टं प्रधावत्यतिपीड़ितश्च।
शीतस्तितिस्तम्भकरो विदाहं
मूर्च्छाञ्च कुर्य्यादतिमात्रसुष्णः।
स्निग्धोऽतिजाड्यं पवनन्तु रूक्ष-
स्तन्वल्पमात्रा लवणस्त्वयोगम्।
करोति मात्राभ्यधिकोऽतियोगं
क्षामन्तु सान्द्रः सुचिरेण चैति॥
दाहातिसारौ लवणोऽतिकुर्य्या-
त्तस्मात् प्रयुक्तं समभेव दद्यात्।
पूर्व्वं हि योज्यं मधुसैन्धवन्तु
स्नेहं विनिर्मथ्य ततोऽनुकल्कम्॥
विमथ्य संयुज्य पुनर्द्रवैस्तत्
वस्तौ निदध्यान्मथितं खलेन।
आमाशयोऽग्निर्ग्रहणीगुदश्च
ततपार्श्वसंस्थस्य सुखोपलब्धिः॥
लीयन्त एवं वलयश्च तस्मात्
सर्व्वं शयानोऽरतिवस्तिदानम्।
विड्वातवेगो यदि चाहृदत्ते
निष्कृष्य दत्ते प्रणयेदशेषम्॥
उत्तानदेहस्य कृतोपधानः
स्याद्वीर्य्यमाप्नोति तथास्य देहम्
एकोऽपकर्षेत्वनिलं समार्गात्
पित्तं द्वितीयस्तु कफं तृतीयः।
प्रत्यागते कोष्णजलावसिक्तः
शाल्यन्नमद्यात्तनुना रसेन।
जीर्णे तु सायं लघु चान्नमात्रं
भुक्तेऽनुवास्यः परिदृंहणार्थम्॥"

"स्निग्धोष्ण एकः पवने निरूहो
द्वौ स्वादुशीतौ पयसा च पित्ते।
त्रयः समूत्राः कटुकोष्णतीक्ष्णाः
कफे निरूहा न परं विधेयाः॥
रसेन वाते प्रति भोजनं स्यात्
क्षीरेण पित्ते तु कफे च यूषैः।
तथानुवास्येषु च विल्वतैलं
स्याज्जीवनीयं पयसाधितञ्च॥"

इति चरके सिद्धिस्थाने कृतीयोऽध्याये॥

"तत्र स्नेहादीनां कर्म्मणां वस्तिकर्म्मप्रधान-
तममाहुराचार्य्याः। कस्मादनेककर्म्मकरत्वा-
दस्येह वस्तिर्गानाविधद्रव्यसंयोगाद्दोषाणां
संशोधनसंशमनसंग्रहणानि करोति। शीत-
मुष्णं वा जीकरोति क्षुधं दृंहयति स्थूलं कर्ष-
यति चक्षुः प्रीणयति वलीपलितमुपहन्ति वयः
स्थापयति। शरीरोपचयं वर्णं वलमारोग्य-
मायुषः परिदृंहिञ्च करोति वस्तिः सम्य-
गुपाचितः॥ तथा ज्वरातीसारतिमिरप्रति-
श्यायशिरोरोगाधिमन्थार्द्दितालेपकपक्षाघाते-
काङ्गसर्व्वाङ्गरोगाध्मानोदरशर्करामूत्रदृढमूत्र-
दंशानाहमूत्रकृच्छ्रगुल्मवातशोणितवातमूत्र-
पुरीषोदावर्त्तशुक्रार्त्तवसन्धनाभ्यङ्गहनुमन्याग्रहा-
र्शोऽश्मरी मूढ़गर्भप्रभृतिषु चात्यर्थमुपयुज्यते॥"

"तत्र द्विविधो वस्तिः नैरूहिकः स्नैहिकश्च।
आस्थापनं निरूह इत्यनर्थान्तरम्। तस्य
विकल्पो माधुतैलिकः। तस्य पर्य्यायशब्दो
यापनो युक्तरथः सिद्धवस्तिरिति। सदोष-
निर्हरणाक्षरोररोगहरणाद्वा निरूहः। वयः
स्थापनादायुःस्थापनाद्वास्थापनम्। माधुतैलि-
कविधानञ्च निरूहक्रमचिकित्सिते वक्ष्यामः॥

तत्र यथा प्रमाणगुणविहितः स्नेहवस्ति-
विकल्पोऽनुवासनः पादावशेषः। अनुवसन्नपि
न दुष्यत्यनुदिवसं दीयत इत्यनुवासनः॥

तस्यापि विकल्पोऽर्द्धमात्रावशेषोऽपरि-
हार्य्योमात्रावस्तिरिति॥" इति सुश्रुते चिकित्
सितस्थाने ३५ अध्यायः॥

"अत ऊर्द्धं प्रवक्ष्यामि यापदः स्नेहवस्तिजाः।
वलवन्तो यदा दोषाः कोष्ठे स्युरनिलादयः॥
अल्पवीर्य्यं तदा स्नेहमभिभूय पृथग्विधान्।
कुर्व्वन्त्युपद्रवान् स्नेहः स चापि न निवर्त्तते॥
तत्र वाताभिभूते तु स्नेहे सुखकषायता।
जृम्भावातरुजास्तम्भा वेपथुर्विषमज्वरः॥
पित्ताभिभूते स्नेहे तु सुखस्य कटुता भवेत्।
दाहस्तृष्णा ज्वरः स्वेदो नेत्रमूत्रत्वगाङ्गपीतता॥
श्लेष्माभिभूते स्नेहे तु प्रसेको मधुरास्यता।
गौरवं छर्द्दिरुच्छ्वासः कण्डूः शीतज्वरोऽरुचिः॥
तत्र दोषाभिभूते तु स्नेहे वस्तिं निधापयेत्।
यथास्वं दोषशमनान्युपयोज्यानि यानि च॥
अत्याश्रितेऽन्नाभिभवात् स्नेहो नैति यदा
तदा।
गुरुरामाशयः शूलं वायुश्चाप्रतिसारः॥
कृतीड़ासुखवैरस्यं श्वासो मूर्च्छा भ्रमोऽरुचिः।
तत्रापतर्पणस्यान्ते दीपनो विधिरिष्यते॥
अनुद्रस्य मलोन्मिश्रः स्नेहो नैति यदा पुनः।
तदाङ्गसदनाध्मातं श्वासः शूलञ्च जायते॥
पक्वाशयगुरुत्वञ्च तत्र दद्यान्निरूहणम्।
अतितीक्ष्णौषधैरेवं सिद्धाप्यनुवासनम्॥
गुदस्य दूराद्गुदते स्नेहे स्नेहस्य दर्शनम्।
गात्रेषु सर्व्वेन्द्रियाणामुपलेपोऽवसादनम्॥
स्नेहगन्धिसुखञ्चात्र कासश्वासावरोचकः।
अतिपीड़ितवत्तत्र विविधा स्यापनन्तथा॥
अखिन्नस्याविशुद्धस्य स्नेहोऽल्पः सम्यगो-
जितः।
शीतो मृदुश्च नाभ्येति ततो मन्दं प्रवाहयेत्॥
विबन्धगौरवाध्मानशूलाः पक्वाशयं प्रति।
तत्रास्थापनमेवाशु प्रयोज्यं सानुवासनम्॥
अल्पं युक्तवतोऽल्पो हि स्नेहोमन्दगुणस्तथा।
दत्तो नैति क्षमोतृक्षौ भृशं वा रतिमाव-
हेत्॥
तत्र वास्थापनं कार्य्यं शोधनीयेन वस्तिना।
अन्वासनञ्च स्नेहेन शोधनीयेन शस्यते॥
अहोरात्रादपि स्नेहः प्रत्यागच्छन्न दूष्यति।
कुर्य्याद्वस्तिगुणांश्चापि जीर्णस्वल्पगुणो भवेत्॥
यस्य नोपद्रवं कुर्य्यात् स्नेहवस्तिरनिःसृतः।
सर्व्वोऽल्पो वा हृतो रौक्ष्याद्दुपेक्ष्यः स विजा-
नता॥
अनायान्तस्त्वहोरात्रात् स्नेहं संशोधनैर्जयेत्॥
स्नेहवस्तावनायाते नान्यः स्नेहो विधीयते।
इत्युक्ता यापदः सर्व्वाः सलक्षणचिकित्-
सिताः॥"

इति च सुश्रुते चिकित्सितस्थाने ३० अध्यायः॥)

वस्तिकर्म्माढ्यः, पुं, (वस्तिकर्म्मणा तच्छोधनव्यापा-
रेण आढ्यः। वस्तिशोधने एवास्य प्रचुरकार्य्य-
करत्वात् तथात्वम्।) अरिष्टश्चः। भूरिष्टा
इति ख्यातः। यथा,—

"अरिष्टो वस्तिकर्म्माढ्यो वेणोरः फेनिलः
क्षुधः॥"

इति शब्दचन्द्रिका॥

वस्तिमलं, क्ली, (वस्तेर्नाभ्यधोभागस्य मलम्।)
मूत्रम्। इति हेमचन्द्रः। ३। २६७॥

वस्तु, क्ली, (वसतीति। वस+"वसेस्तुन्।" उणा०
१। ७६। इति तुन्।) द्रव्यम्। यथा,—

"वस्तुद्रव्यं स्तोपिकं स्यात् सत्त्वं द्रव्यञ्च वस्तु च॥"

इति॥

(तथा, भागवते। ६। ४। २७।

"यद्देहदारसुतबन्धुषु वस्तुषु
द्विपोत्तमस्यन्दनवाजिवस्तुषु।
अक्षय्यरत्नाभरणाम्बरादि-
अनन्तकोषेष्वकरोदसन्मतिम्॥"

पात्रभूतम्। यथा, रघौ। ३। २६।

"अधीयतीतं विधिवद् विपश्चितो
विनिन्युरेनं गुरवो गुरुप्रियम्।
अवन्ध्यवत्नाश्च बभूवुरस्य ते
क्रिया हि वस्तूपहिता प्रचोदिता॥")